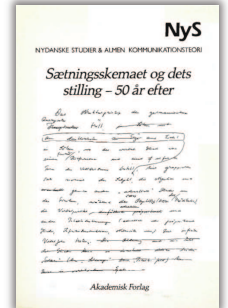

NyS

Titel:	Imperativens fundamentfelt. Et råmateriale
Forfatter:	Erik Hansen
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori</i> 16+17. <i>Sætningskemaet og dets stilling – 50 år efter</i> , 1986, s. 99-104
Udgivet af:	Akademisk Forlag
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Imperativens fundamentfelt

Et råmateriale

Erik Hansen

Tomt fundamentfelt forekommer i moderne dansk kun i helhedsspørgsmål, ved imperativ og i indskudssætninger (inquit), oplyses det i EDG § 73 Till. 2.

Heraf kan man naturligvis ikke slutte at imperativer altid har tomt fundamentfelt, men ingen grammatikere synes at have interesseret sig for den slet ikke så usædvanlige konstruktion med udfyldt fundamentfelt foran imperativ:

Min Søn, om Du vil i Verden frem,
Saa buk. (W.H.F. Abrahamson)

Derfor, når du bringer din gave til alteret og dér kommer i hu, at din broder har noget imod dig, så lad din gave blive dér ved alteret og gå først hen og forlig dig med din broder, og kom så og bring din gave. (Matt. 5,24)

Men hvis dit højre øje forarger dig, så riv det ud og kast det fra dig.
(Matt. 5,29)

Konstruktionstyper

Set fra sætningsskemaets synspunkt er der fire hovedvarianter af imperativkonstruktioner:

(1) Imperativen har tomt fundamentfelt:

betal ved kassen
pas på hovedet

(2) Imperativen har tomt fundamentfelt, men et led i ekstraposition foran fundamentfeltet:

hvis du vil med, giv besked inden klokken 14
i tilfælde af sygdom, indsend vedlagte skema
ved brand – tryk ruden ind

Det tomme fundamentfelt er i udtalen markeret prosodisk ved en pause. Det vil sige at der i udtalen kan skelnes mellem

i tilfælde af regn, kom havemøblerne ind under halvtaget (imp.)
i tilfælde af regn kom havemøblerne ind under halvtaget (præt.)

(3) Der står et led i ekstraposition, og fundamentfeltet indeholder et anaforisk *så* eller *da*:

er porten låst, så kald på vagten
når den røde lampe lyser, da stands maskinen
Er vejret dårligt, humøret sløjt,
da tag til Mallorca med Aero-Lloyd! (Biografreklame)

Det anaforiske *så* eller *da* kan også være placeret på adverbialpladsen i neksusfeltet; fundamentfeltet er da tomt:

Såfremt De ønsker at ændre det indtalte, gentag da fremgangsmåden beskrevet under punkt C. (KTAS-brochure 1984)

Konstruktionen med ekstraposition og anafor ligner det tilsvarende helheds-spørgsmål med et led i ekstraposition:

Holberg, var han ikke nordmand?
Hvis porten var låst, kaldte du så på vagten?

Spørgsmålet har altid tomt fundamentfelt og obligatorisk anafor. Uden anafor eller med anaforen i fundamentfeltet ville konstruktionen mht. ledstilling falde sammen med en fremsættende sætning.

(4) Imperativens fundamentfelt indeholder et *så* som anaforisk henviser til en (del af en) selvstændig sætning:

Jeg er træt. Jamen så hvil dig lidt.
Du er stadig i tvivl? Så lad være.
(...) virker Bræk-Midlet ikke? Vel, saa tag en Dosis mere! (Kierkegaard)

Konstruktionens semantik

Den imperativiske sætning stiller, sammenlignet med andre hovedsætninger, meget restriktive krav til de led den har i ekstraposition. Syntaktisk set accepteres kun ledsætninger eller overfladereduktioner heraf (ledsætningsemner).

Alle ledsætninger som er mulige i forbindelse med imperativ, kan stå efter imperativen:

giv mig besked hvis sagen ikke er i orden
behold bogen så længe du har lyst
sig til når du er klar
luk døren uden at den smækker
tag dit pas med, hvor du end går hen
vent her mens jeg ser efter
hjælp mig et øjeblik selv om du er træt
sæt bogen hvor du har taget den

Men kun visse ledsætninger kan stå foran imperativen:

hvis sagen ikke er i orden, så giv mig besked
*så længe du har lyst, så behold bogen
når du er klar, så sig til
*uden at den smækker, så luk døren
hvor du end går hen, så tag dit pas med
*mens jeg ser efter, så vent her
selv om du er træt, så hjælp mig et øjeblik
*hvor du har taget bogen, dér sæt den

I øvrigt må ekstrapositionen bestemmes semantisk, nemlig således at der mellem den ekstrapositionerede ledsætnings og imperativsætningens indhold består en betingelsesrelation.

Når to fænomener er forbundet som *betingelse* og *betinget*, så vil der altid når der foreligger en betingelse, også foreligge et betinget, og når det betingede ikke foreligger, vil betingelsen heller ikke foreligge.

I overensstemmelse hermed tolkes en imperativkonstruktion således:

hvis du vil med, så kom klokken 3
betingelse betinget

Hvis betingelsen 'du vil med' foreligger, så ønsker jeg 'du kommer klokken 3'. Det er for beskrivelsen af imperativkonstruktionen ikke nødvendigt at skelne mellem imperativens semantiske og pragmatiske varianter.¹⁾

Der er to typer betingelsesangivende ledsætninger som ekstraposition til imperativ, nemlig rene konditionalsætninger og tidssætninger.

(a) De rene konditionalsætninger indledes med *hvis* eller synonyme konjunktioner:

hvis det bliver regnvejr, så bliv hellere hjemme
dersom porten er låst, så tryk på knappen
såfremt De ønsker yderligere oplysninger, så henvend Dem venligst på 3. sal
bare du føler det mindste ubehag, så sig til
medmindre ('hvis ikke') strejken er forbi, så aflys det møde
selv om ('endog hvis') du har travlt, så se lige her

Også hovedsætningsformede konditionalsætninger²⁾ er mulige som ekstrapone-rede led:

er malingen blevet for tyk, fortynd da med terpentin

Og i øvrigt er alle konditionale udtryk tænkelige foran imperativ:

i tilfælde af at porten er låst, så tilkald vagten
forudsat at der er penge tilbage, så køb en pakke græsfrø
uanset om du er færdig, så aflever til tiden

Til konditionalsætningerne hører i denne sammenhæng også »sammenfattende indrømmelsessætninger«³⁾, hvis indhold er en eksplicit annullering af enhver be-tingelse:

hvad enten du vil med eller ej, så ring til os
(‘hvis du vil med eller hvis du ikke vil med ...’)
hvad der end sker, tab ikke modet
hvem der end har sagt det, så tro det ikke

(b) De temporale betingelsesangivende sætninger indledes med tidskonjunk-tioner⁴⁾:

da du alligevel ikke kan nå bussen, så tag en øl til
nu De skal til byen, så tag lige en avis med til mig
når vi nu har papirerne fremme, så lad os lige gennemgå regnskabet en gang til
så længe regningen ikke er betalt, så behold bare pladsen
hver gang den røde lampe lyser, så tryk på den knap der
mens vi nu alligevel er her, så giv os et kort referat af mødet
så snart du kommer til byen, så kontakt sektionslederen
samtidig med at I løfter bjælken, så skub et par strøer indunder siden du har så mange penge, så giv en omgang

Ledsætninger som i deres kontekst og pragmatiske anvendelse er rent tidsbetegnende, kan ikke stå i ekstraposition til imperativ:

*så længe du vil, så behold bogen
?mens det regner, så vent her

Som relationen 'betingelse' er beskrevet ovenfor er der tale om en asymmetrisk relation mellem betingelse og betinget. Den symmetriske relation '(hvis og) kun hvis og (når og) kun når' tillader ikke ekstraposition:

ring kun hvis du er i vanskeligheder
*kun hvis du er i vanskelinger, så ring
tryk kun på knappen når den røde lampe lyser
*kun når den røde lampe lyser, så tryk på knappen

Anaforisk PRO-from

Det så der anaforisk henviser til en foranstående selvstændig sætning (type (4) ovenfor) må antages at være en proadverbialisering af en betingelsesangivende sætning med samme propositionelle indhold som den foranstående sætning:

Jeg er træt. [Hvis du er træt →] Så hvil dig lidt.

Denne anvendelse af PRO-form er ikke noget der er specielt for imperativkonstruktionen.

Ledsætningsemne i ekstraposition

Når et ikke-sætningsformet led står i ekstraposition til en imperativ er det semantisk ækvivalent med en ren konditionalsætning, og det er formentlig muligt at beskrive disse sætningsemner som reducerede ledsætninger:

ved brand, tryk ruden ind
i tilfælde af sygdom, meld da afbud til inspektør
uanset vejret, så mød op til demonstrationen
for evt. ekstraservice, ring 98 21 00

En tilsvarende reduktion synes ikke at være mulig ved temporale betingelsessætninger:

når klokken er syv, så ring til mig
*klokken syv, så ring til mig

når det bliver mørkt, så tænd advarselslamperne
*ved mørkets frembrud, så tænd advarselslamperne

De ugrammatiske sætninger kan kun tolkes som de semantisk meningsløse

*hvis klokken bliver syv ...

*hvis mørket bryder frem ...

Resultater og konklusioner

1. Imperativens syntaks og semantik er mere interessant end man skulle tro efter den kortfattede behandling emnet får i beskrivelser af det danske sprog. Selv Mikkelsen har øjensynlig overset konstruktionen

Vær Piat – og du skal see, alle Vanskeligheder forsvinde!
(Kierkegaard)

Indsend vedlagte kupon, og De modtager vort store illustrerede katalog

2. Imperativens positionssyntaks bør ses sammen med andre næsten helt oversete konstruktioner med obligatorisk ekstraposition, nemlig foruden helhedsspørgsmålet konstruktioner med *ligesom ... så(ledes), lige så ... lige så og jo ... des/jo:*

ligesom man siger om en Konge, han er i Raadet, saa sagde man altid her:
»Keiseren er i Klædeskabet!« (H.C. Andersen)

lige så irriterende Søren er, lige så charmerende er hans lillesøster

jo længere tid der går, jo vanskeligere bliver situationen

3. Paul Diderichsens ledstillingsmodel og -analyse har givet anledning til megen god og skarpsindig diskussion om teori, metode og forskningshistorie, men har kun undtagelsesvis ført til nye iagttagelser i dansk sprogstruktur. Dette er ikke sætningsskemaets fejl.

Noter og litteratur

1. Erik Hansen. 1974. Imperativ. *Mål & Mæle* 1. årg., nr. 3.
2. Paul Diderichsen. 1962. *Elementær dansk Grammatik (EDG)*, 3. udg., § 79.
3. EDG § 82 Till. 6.
4. Cathrine Fabricius-Hansen og Kjell Johan Sæbø. 1983. Über das Chamäleon *wenn* und seine Umwelt. *Linguistische Berichte* nr. 83.